Volkan ZAMANOĞLU*

**ULUSLARARASI EĞİTİM VE TARİH
ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
(ETA JOURNAL)**

**INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION AND
HISTORY RESEARCH**

e-ISSN: 2687-6426

Yıl: 2, Sayı: 2, Haziran 2020, s. 42-58.

**SADULLAH SİYAYEV'İN AHMET YESEVÎ ROMANI ÜZERİNE BİR
İNCELEME**

Özet

Ahmet Yesevî, on ikinci yüzyılın önemli isimlerinden biridir. İslam ile sanatı kaynaştırdığı ve hikmet adını verdiği Türkçe şiirleriyle gönülleri kazanmıştır. Geliştirdiği tasavvuf anlayışı ve gönüllerde edindiği nihayetsiz yer ile diğer mutasavvıflardan ayrılan Ahmet Yesevî, çok sayıda Türk'ü asırlarca etkilemiştir. Günümüzde de onun hayatını ve öğretilerini konu alan pek çok roman yazılmıştır. Sadullah Siyayev'in *Ahmet Yesevi* adlı eseri de bunlardan biridir. Bu çalışmada, *Ahmet Yesevi* adlı eser tarihî bilgiler bakımından tahlil edilmiş ve anlatılanların gerçekliği değerlendirilmiştir. Ahmet Yesevî'nin hayatının kısa bir dönemini anlatan roman kronolojik bir şekilde ilerlemediği için, eserdeki biyografik unsurlar belli bir sıraya koyulmuştur. Eserden alınan bilgiler; çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve olgunluk gibi dönemleri takip edecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Böylece Hoca Ahmet Yesevî'nin hayatı özetlenmiştir. Bu özet, kurgu ile gerçeklik arasındaki bağın

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, volkanzamanoglu@gmail.com.

irdelenmesi için farklı başlıklara ayrılmıştır. Ahmet Yesevî'nin doğduğu ve yaşadığı şehirler, ailesi, eğitimi, hayatındaki kişiler ve yakınları, geçim kaynağı, evliliği ve çocukları, atı, mührü, kerametleri, tarikat adabı ve şartları, yeme-içme kültürü, halvete çekilmesi ve vefatı anlatılmıştır. Döneme ait yazılı kaynaklar sınırlı ve Ahmet Yesevî'ye dair menkıbeler çok olduğundan, bahsi geçen dönem ve kavramlar gerçeklikleri bakımından incelenmiştir. Bazı bilgilerin doğru, bazı bilgilerin yanlış, bazı bilgilerin de belirsiz olduğu gösterilmiştir. Bu incelemelerin neticesinde; *Ahmet Yesevî* adlı eserde gerçeklik ile kurgunun iç içe geçtiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Yesevî, Arslan Baba, Hızır, Tasavvuf.

A STUDY ON AHMET YESEVÎ: A NOVEL BY SADULLAH SİYAYEV

Abstract

Ahmet Yesevî is one of the outstanding figures of the 12th century. He won hearts with his Turkish poems called wisdom through which he combined Islam and art. Differing from other sufis with regard to the understanding of Sufism he developed and the place he acquired in the hearts, Ahmet Yesevî, has influenced many Turks for centuries. Today, many novels have been written about his life and teachings. One of them is Sadullah Siyayev's work titled *Ahmet Yesevî*.

In this study, that work titled *Ahmet Yesevî* is analyzed in terms of historical context and the authenticity of the narrations is evaluated. Since the novel describing a short period of Ahmet Yesevî's life does not progress in a chronological order, the biographical elements in the work are placed in a certain order. Information gained from the work is put in order to follow the periods such as childhood, youth, adulthood and advanced age. Thus, the life of Hodja Ahmet Yesevî is summarized. This summary is divided into different subtitles to examine the relation between fiction and reality. The following elements are described: the cities Ahmet Yesevî was born and lived, his family and education, people and relatives in his life, his means of living, marriage and children, his horse, his seal, his miracles, manners and pillars of his path, his eating and drinking habit, his seclusion and death. Since the written sources of that period are limited and there are many anecdotes about Ahmet Yesevî, the period and concepts in question are examined in terms of their authenticity. It is indicated that some information is true, some is incorrect and some is uncertain. As a result of these reviews; it is concluded that reality and fiction are intertwined in the book titled *Ahmet Yesevî*.

Keywords: Ahmet Yesevî, Arslan Baba, al-Khidr, Sufism.

GİRİŞ

Ahmet Yesevî on ikinci yüzyılda yaşayan, İslâm ile sanatı birleştirerek Türk insanını tasavvufu tanıştıran şairlerden biridir.*Geliştirdiği tasavvuf anlayışı ve gönüllerde edindiği nihayetsiz yer onu diğerlerinden ayırır. Kendinden öncekilerin ve çağdaşlarının aksine İran şiiri ile buna bağlı yabancı akımların etkisinden koruduğu, aruz vezni ile değil hece ölçüsü ile inşa ettiği ve hikmet adınıverdiği Türkçe şiirleriyle gönülleri kazanmıştır. İslâm'ı yaklaşık üç asırdır tanıyan Türklere, kendi kültürleri ile uyumlu ve ezberlenip anlaşılması kolay hikmetler sunmuştur. Böylece nice alperen yetişmiş, Türklerin önemli bir bölümü ile İslâmiyet özel ve kalıcı bir şekilde kaynaşmıştır. Bu kaynaktan beslenen ve var olan “Türk tasavvufu” günümüze kadar ulaşmış, müzik ve edebiyat ile de bağlarını hiçbir zaman koparmamıştır. Türkleri asırlarca etkileyen Ahmet Yesevî'nin hayatını ve öğretilerini konu alan romanlar yazılmıştır.

Sadullah Siyayev'in *Ahmet Yesevî* adlı romanı, Yesevî'nin hayatını anlatan biyografik bir eser olmaktan ziyade şeyhin etrafındaki müritlerin ruhsal maceralarını konu alan bir tasavvuf romanıdır. Eser, beraber akan dört ayrı hikâyeye üzerinden kaderleri ve ruhları arasında kalmış insanların kendi kendilerini bulma serüvenlerini anlatmaktadır. Baba Maçın hızıyla, Kutbiddin babasının saltanatıyla, Süleyman bir eş arzusu ve kıskançlığıyla, Babakul heyecanlı mizacından kaynaklanan taşkınlıklarıyla sınanmaktadır. Bütün bu imtihanların birleştiği, bulunduğu ve yan hikâyelere rağmen daima var olan ana kahraman Ahmet Yesevî'dir. Dost sayısı nispetince düşmanı olduğunu, fitne çıkaran başka din adamlarının kötü niyetlerini ve Ahmet Yesevî'nin bunlarla nasıl baş ettiğini görürüz. Siyayev'in eseri genel hatlarıyla Ahmet Yesevî'nin halvete girmeden önceki bir yılını kapsamaktadır. Bununla beraber kurgu içerisinde Ahmet Yesevî'nin yıldızlardan razılık dilediği sırada ettiği duadan altmış bir yaşında olduğu anlaşılmaktadır.¹ Dolayısıyla bahsi geçen bütün olaylar bu bir iki yıl içerisinde

* Ahmet Yesevî'nin önemini yaşadığı dönem ile ilişkilendiren bazı araştırmacıların çalışmalarında, Türklerin İslâm'a yeni girdiğine dair ifadelerine rastlamaktayız. Örnek olarak bkz: Mustafa Kafalı, “Ahmet Yesevî, Yaşadığı Devir ve Onu Yetiştiren Çevre”, **Milletler Arası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 167. Köprülü bu dönem için daha kurtarıcı bir söylemi tercih ederek “İslâmiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı asırlar” ifadesini kullanır. Bkz: Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993, s. 114. Oysa Türklerin İslâm ile tanışmasının dokuzuncu yüzyılda gerçekleştiğini göz önünde bulundurduğumuzda, farklı bir tablo ile karşılaşırız. Birçok beyanın aksine Ahmet Yesevî'nin önemi İslâm'ı yaymış olması ya da Türkleri tasavvufu tanıştırmış olması değildir. Zira Türklerin daha dokuzuncu yüzyıldan itibaren sufilere karşılaştıkları bilinmektedir. Bkz: Köprülü, **a.g.e.**, s. 14-19. O hâlde hoca Ahmet Yesevî'nin İslâm medeniyeti içerisindeki yerini dikkatle ele almak gerekir. Bu konuda bkz: Ahmet Yıldırım, “Hoca Ahmet Yesevî ve İslâm Medeniyetindeki Yeri”, **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, S. 45, 2015, s. 54. Ayrıca İslâm'ın yayılmasında Ahmet Yesevî'nin etkisine dair bkz: Hasibe Mazıoğlu, **Eski Türk Edebiyatı Makaleleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009, s. 105.

¹ Sadullah Siyayev, **Ahmet Yesevî**, (Çev. Şuayip Karakaş), Ankara, Cümle Yayınları, 2017, s. 30.

gerçekleşir. Ancak yazar, anlatımı aniden kesip okuyucu ile konuşmak suretiyle yahut kahramanlarının geçmişi hatırlamaları vesilesiyle bilgilendirici bir rol üstlenmekte; böylece Ahmet Yesevî'nin bütün hayatına değinmeye çalışmaktadır. Ayrıca tarihî bilgilere dayanan diyaloglar geliştirerek kurgusunu güçlendirip eserin gerçekçiliğini arttırmaktadır. Ne var ki yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda Hoca Ahmed Yesevî'nin hayatı kısıtlı yazılı kaynaklar içerisinden, menkıbelerle beraber günümüze ulaştığı için bilgilerin neredeyse tamamı tartışmalıdır. Bu çalışmada, gerçek hayat ve kurmacayı kaynaştıran eser* içerisindeki belli biyografik parçalar irdelenerek bilgilerin doğruluğu, olguların varlığı incelenecektir.

1. Doğduğu ve yaşadığı şehirler

Eserde Ahmet Yesevî'nin doğum tarihi ile ilgili bir bilgi verilmemekle beraber doğup büyüdüğü yerin İsficâb olduğundan bahsedilmektedir.²Altmış iki yaşında iken hacca niyetlenen şeyh, yolculuğu sırasında bir hafta kadar İsficâb'da ikamet eder.³İsficâb'a kavuşma ve İsficâb'dan ayrılma anlarında uzunca göğe bakarak bu toprakların kendisi için önemini düşünürken, burada doğduğunu ve büyüdüğünü hatırlar.⁴Fakat tarih konusunda muallâkta kalan yazılı kaynaklar, genel itibariyle Yesevî'nin Aksu yakınlarındaki Sayram'da dünyaya geldiğini söylemektedir.⁵Ki bu bilgi, eserde bahsedildiği gibi Yesevî'nin burada büyüdüğü anlamını taşımaz. Zira Ahmet Yesevî'nin çocukluğunun önemli bir bölümü Yesî'de, gençliği ise Buhara'da geçmiştir.⁶ Sayram, Türkistan'da bir şehirdir.⁷Enver Konukçu, Kâşgarlı Mahmut'un *Divânü Lüğâtü't-Türk* adlı eserini kaynak göstererek Sayram kelimesinin anlamını açıkladıktan sonra Sayram ile İsficâb'ın aynı şehirler olduğuna dikkat çekmektedir.⁸Bununla beraber Hoca Ahmet Yesevî, hikmetlerinde kendisi hakkında şehir ya da kasaba adı zikretmeden Türkistan'da doğduğu bilgisini vermektedir.⁹Bu durumda denebilir ki Hoca Ahmet Yesevî Türkistan'ın Sayram (İsficâb) şehrinde

*Bu çalışmada yararlanılan Sadullah Siyayev'in *Ahmet Yesevî* adlı romanı yazıldığı dilde okunmamıştır fakat eserin ilk çevirisi dikkate alınmıştır.

² Siyayev, **a.g.e.**, s. 19.

³ Siyayev, **a.g.e.**, s. 91.

⁴ Siyayev, **a.g.e.**, s. 143.

⁵ Köprülü, **a.g.e.**, s. 61.

⁶ Köprülü, **a.g.e.**, s. 64.

⁷ Hazîni, **Cevâhirü'l-EbrârminEmvâc-ı Bihâr**, (Haz. Cihan Okuyucu ve Mücahit Kaçar), İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2014, s. 84.

⁸ Enver Konukçu, "Sayram ve Yesî", **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 250.

⁹ Ahmet Yesevî, **Dîvân-ı Hikmet**, (Haz. Hayati Bice), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018, s. 96.

dünyaya gelmiş* ve Yesî’de büyümüştür. Fakat bu şehirlerin herhangi biri için “doğup büyüdüğü yer” ifadesini kullanmak doğru olmaz.

2. Ailesi

Eserde Ahmet Yesevî’nin ebeveynlerine dair detaylı bilgi verilmemiş, çiftçilik yaparak geçimlerini sağladıklarından bahsedilmiştir.¹⁰ Ayrıca Ahmet Yesevî’nin önce annesini, ardından babasını kaybettiğine ve ablası Gevher-i Şehnaz ile yalnız kaldığına değinilmektedir.¹¹ Hoca Ahmet Yesevî hac yolculuğu sırasında dinlenmek için durduğu topraklarda, anne ve babasının kabrini ziyaret edip “Yâsin” ve “Mülk” sûrelerini okumaktadır. Burada ablası anılmayıp baba adı verilmezken annesinden “Karasaç ana” olarak bahsedilmektedir.¹² Oysa Ahmet Yesevî’nin babası ilmiyle tanınmış bir kimse olan Şeyh İbrahim, annesi ise Ayşe Hatun’dur. Kendisinden yaşça büyük olduğu tahmin edildiği için ablası olduğu düşünülen kardeşinin adı da Gevher-Şehnaz’dır.¹³ Hoca Ahmet Yesevî’nin çocukluğuna dair araştırmalarında Fuad Köprülü de bu bilgileri tekrarlamaktadır.¹⁴ Eserde olmayan ve temel kaynaklarda kolay bulunmayan bir bilgi ise Hoca Ahmet Yesevî’nin Sadır Ata adında bir ağabeyinin olduğudur.¹⁵ Buna göre Şeyh İbrahim vefat ettiğinde Ahmet Yesevî, ablası ve ağabeyi ile beraber dayılarının yanına gitmek üzere Türkistan’a geçerler.¹⁶ Hoca Ahmet Yesevî, hürmetle andığı Şeyh İbrahim’in kabri için hikmetlerinde “ak türbet” ifadesini kullanır.¹⁷ Dolayısıyla ablanın kabrinden bahsetmeyen eser, anne adını yazılı kaynaklardan ziyade menkıbelere dayanarak zikretmiş, ağabeyin varlığına değinmemiş ve “Şeyh İbrahim’in ak türbeti” yerine “babasının kabri” ifadesini kullanarak aile meselesini derinleştirmemiş gözükmektedir. Oysa Yesevîlikte aile önemli bir kavram olup Ahmet Yesevî’nin kendi oğluna babasının adını verdiği kolaylıkla görülür. Ayrıca Ahmet Yesevî’nin ailesinin çiftçilik yaptığına dair bir bilgiye kaynak kitaplarda rastlanmamıştır.

3. Eğitimi

Eserin olay zamanı göz önünde bulundurulduğunda, Ahmet Yesevî’nin çocukluğunun detaylıca ele alınmadığı düşünülebilir. Kısaca; ona önce babasının sonra

*Hoca Ahmet Yesevî’nin doğum tarihi net olarak bilinmemekle beraber bu konuda çeşitli araştırmalar ve çıkarımlar mevcuttur. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Dosay Kenjetay, “Hoca Ahmet Yesevî: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri”, *Tasavvuf Dergisi*, S. 2, 1999, s. 112.

¹⁰ Siyayev, *a.g.e.*, s. 83.

¹¹ Siyayev, *a.g.e.*, s. 92.

¹² Siyayev, *a.g.e.*, s. 94.

¹³ Hazîni, *a.g.e.*, s. 91-94.

¹⁴ Köprülü, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁵ Şaydarbek Aşimoulu, *Sır Boyundagi Avliyeler*, Almatı, Atamura, 2000, s. 69-70.

¹⁶ Metin Akar, “Eski Türk Edebiyatında İbrahimler, Halil-nâme’nin Yeni Bir Nüshası ve Düşündürdükleri”, *Aydın Türklük Bilgisi Dergisi*, S. 9, 2019, s. 87.

¹⁷ Yesevî, *a.g.e.*, s. 97.

kitapların hocalık ettiğinden, okuyup idrak etme aşkı ile yanan Ahmet'in yanında muhakkak bir kitap bulundurduğundan, zeki ve sorgulayıcı bir çocuk olduğundan bahsedilmektedir.¹⁸ Bizler, çocukken dahi farklı ve kıymetli olan Ahmet Yesevî'nin beş yaşında ibadet etmeye başladığını kendi ifadelerinden biliyoruz.¹⁹ Altı yaşında iken kerametler göstermeye başladığından haberdarız.²⁰ Yedi yaşında ders almaya başladığını öğreniyoruz.²¹ Eserde ise bu yaş için Ahmet Yesevî'nin Kur'an'ı ezberinden okuduğuna değinilmektedir.²² Dolayısıyla burada, Ahmet Yesevî'nin çocukluğuna dair bilgilerin bir özeti mahiyetinde iktibas yapıldığından bahsedilebilir.

4. Hayatındaki kişiler ve yakınları

Yüzyıllarca devam edecek bir tarikatın kurucusu olarak Ahmet Yesevî'nin etrafının ziyadesiyle kalabalık olduğunu tahmin etmek zor değildir. Ahmet Yesevî ömrü boyunca müritlerine menkıbeler anlatmış, daima güzel ve doğru olanı öğütlemiştir.²³ Anlaşılır, gönüllere dokunan bir dilde yazdığı hikmetleriyle Türk halkına kendini sevdirmiştir. Hazînî onun doksan dokuz bin evliyaya önder ve rehber olduğunu, on iki bin keramet sahibi dosta sahip olduğunu söyler.²⁴ Doksan dokuz bin müridi olduğuna dair rivayet oldukça yaygındır.²⁵ *Neseb-nâme*'de ise on iki bin 'seyyid' müridi olduğuna dair bilgi verilir.²⁶ Eserde ise doksan bin müritten ve dönem hükümdarlarının şeyh ile istişare ettiğinden bahsedilir.²⁷ Sayılar arasında çelişkiler varsa da hepsi bir çokluğu ifade ettiği için mazur sayılabilir.

4.1. Dostları

Hazînî; Ahmet Yesevî'nin keramet sahibi dostları olduğundan bahsedip sayı verdikten sonra birkaç ismi örnek olarak zikreder: Sûfî Muhammed Danişmend, Süleyman Hakîm Atâ, Baba Maçın, Emir Ali Hakîm, Şeyh Hasan Bülğanî, İmam Mergazî, Şeyh Osman Magribî.²⁸ Köprülü'ye göre Hâkim Ata, bunlar içerisinde Ahmet Yesevî'ye en yakın olanıdır.²⁹ Eserde Kutbiddin, Mahsum, Abdurauf gibi dervişlerin adları fazlaca anılmakla beraber Sofî Dânişmend, Mansur Hoca, Hakîmhoca Süleyman

¹⁸ Siyayev, a.g.e., s. 92.

¹⁹ Yesevî, a.g.e., s. 64.

²⁰ Köprülü, a.g.e., s. 151.

²¹ Yesevî, a.g.e., s. 99.

²² Siyayev, a.g.e., s. 92.

²³ Köprülü, a.g.e., s. 70.

²⁴ Hazînî, a.g.e., s. 84-94.

²⁵ Behlül Abdulla, "Yesevîlik ve Azerbaycan'da Şaman-Derviş Medeniyeti", **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 1.

²⁶ Mevlânâ Safiyyü'd-dîn, *Neseb-nâme Tercümesi*, (Haz. Kemal Eraslan), İstanbul, Yesevî Yayıncılık, 1996, s. 61.

²⁷ Siyayev, a.g.e., s. 20.

²⁸ Hazînî, a.g.e., s. 93-94.

²⁹ Köprülü, a.g.e., s. 87-88.

ve Baba Maçın Ahmet Yesevî'nin yakın çevresini oluşturur. Bu dört kıymetli isimden ilk ikisi daima şeyhin sağında, diğer ikisi ise şeyhin solunda konumlandırılır.³⁰ Geçmişe dair bilgiler anılar üzerinden verildiği bir sırada, Yusuf Hemedânî himayesindeki dönem için ekmek bölüştüğü yakın arkadaşlarının Abdullah Barkî, Hasan Andakî, Abdülhâlık Gucdüvânî olduğu söylenir.³¹ Gucdüvânî ile ileride zikir farkları dolayısıyla ayrıldıklarını fakat dostluklarının ebediliği, karşılaştıklarında kelimelerle konuşmadan iletişim kurabildikleri anlatılır.³² Ayrıca Hoca Abdülhâlık, Süleyman Bakırganî, Arslan Baba'nın oğlu Şeyh Mansur, Ahmet Sadakî, ÂrifRevgarî, Baba Maçın, Kutbiddin, Abdülaziz ibnBurhaniddin, Fazlullah Kıran, Semerkand Şeyhürreisi Abdürrezzak gibi isimler de Ahmet Yesevî'nin etrafındaki kalabalıkta anılan isimlerdendir.³³ Bu isimlerin hepsi hakkında detaylı bilgiye sahip değiliz. Fakat eserde Baba Maçın'ın hızlı ve uçar gibi hareket eden biri olarak anlatılması, Hoca Ahmet Yesevî ile tanışmadan evvel arkasında kendisini uçuran bir cin olduğu rivayeti ile örtüşmektedir.³⁴ Dolayısıyla anlatımdaki kişilerin gerçek hayattan alındığını ve betimlemeler için onlar hakkındaki rivayetlerden faydalandığını söyleyebiliriz.

4.2. Arslan Baba

Ahmet Yesevî yetim ve öksüz kaldıktan sonra Yesi dolaylarından hayatını tamamen etkileyecek bir haber gelir. Arslan Baba, Ahmet Yesevî ile ablası Gevher-Şehnaz'a kapılarını açar, birini oğlu ötekini kızı bilip eğitim verir.³⁵ Bu bilgi, Hoca Ahmed Yesevî'nin "Garîblikte Arslan Babam arayıp buldu" mısrası ile örtüşmektedir.³⁶ Fakat Köprülü, Ahmet Yesevî'nin daha küçük yaşta bilinmeyen bir sebeple bu topraklara gelmiş olabileceğinden ve Arslan Baba ile daha sonra burada yollarının kesişmiş olabileceğinden bahseder.³⁷ Ahmet Yesevî'nin yedi yaşında ders almaya başladığını ayrı, yine aynı yaşta Arslan Baba ile tanıştığını ayrı hikmetlerinden öğreniyoruz.³⁸ Dolayısıyla öncesi net olmamakla beraber Ahmet Yesevî'nin yedi yaşında iken Arslan Baba ile yollarının kesişmiş olduğu ve ders almaya başladığı sonucunu çıkarabilmekteyiz. Bu da, eserde hac yolculuğu sırasında durup Arslan Baba'nın haziresini ziyaret eden Ahmet Yesevî hakkında verilen bilgilerle örtüşmektedir.³⁹ Ancak Şeyh İbrahim'in çocuklarını Arslan Baba'nın çağırdığı bilgisi,

³⁰ Siyayev, a.g.e., s. 16-20.

³¹ Siyayev, a.g.e., s. 228.

³² Siyayev, a.g.e., s. 332-334.

³³ Siyayev, a.g.e., s. 307.

³⁴ Hazînî, a.g.e., s. 95.

³⁵ Siyayev, a.g.e., s.92.

³⁶ Yesevî, a.g.e., s. 96.

³⁷ Köprülü, a.g.e., s. 63.

³⁸ Yesevî, a.g.e., s. 61.

³⁹ Siyayev, a.g.e., s. 68.

onların dayılarının yanına yerleştiği bilgisi ile örtüşmemektedir. Ayrıca Ahmet Yesevî'nin ablası ile değil, ablası ve ağabeyi ile beraber olduğu bilgisi de eserde anlatılardan farklıdır.⁴⁰

4.3. Hızır Peygamber

Hızır aleyhisselâmın Ahmet Yesevî'nin hayatındaki yeri çok büyüktür. Ahmet Yesevî onun için gittiği her yerde daima desteğini gördüğünden ve kendisine “mey” içirdiğinden bahseder.⁴¹ Aralarındaki dostluk belli bir olay ya da zaman dilimiyle sınırlı olmayıp Ahmet Yesevî'nin hayatında Şeyh İbrahim'den beri devam eden bir süreci temsil eder. Dolayısıyla eserde de belli aralıklarla karşımıza çıkan bir isimdir Hızır. Yusuf Hemedânî'nin yanında aldıkları eğitim ve terbiyeden sonra Abdülhâlîk Gucdüvânî'nin Buhara'ya, Ahmet Yesevî'nin Türkistan'a gidip kendi yollarını çizmelerinde rol oynar.⁴² Hac yolculuğu sırasında İsficâb'da bir hafta ikamet ettiği vakit Hoca Ahmet Yesevî'nin rüyasına girer.⁴³ Ahmet Yesevî'nin yolu Merv'den geçerken orada veba salgını peyda olduğunda, hoca bu musibete karşı nasıl tedbir alıp ne şekilde hareket etmesi gerektiğini bilemediği zaman da yine Hızır aleyhisselâm rüyasına girer. Onun öğüdü sayesinde hocanın gösterdiği keramet ile Merv veba belasından kurtulur ve yine Hızır'ın tavsiyesi ile Ahmet Yesevî hac yolculuğunu tamamlamak yerine memleketine geri döner.⁴⁴ Yesevî şeyhlerinden Hazînî, Hoca Ahmet Yesevî ile Hızır'ın iletişimini eserdeki gibi rüyalar üzerinden aktarmaz. Hazret-i Hızır; Ahmet Yesevî'nin karşısına çıkan, onunla oturup sohbet eden, ona tavsiyelerde bulunan bir peygamberdir. Ahmet Yesevî'nin iç huzursuzluğu çektiği bir gün ona özel bir zikir öğretir.⁴⁵ Bu sebepten Hazret-i Hızır, Yeseviye'nin ilk üstadı sayılır.⁴⁶ Dolayısıyla eserdeki Hızır algısının Yesevîlerin Hızır aleyhisselâm algısını ne kadar karşıladığı tartışmaya açık bir konudur.

4.4. Yusuf Hemedânî

Esere göre Ahmet Yesevî, yirmi yaşlarında ilmini daha da artırmak için Yesi'den Buhara'ya gelir. Burada üç dört yıl kadar türlü ilimlerde ciddi eğitim görür. Neden sonra Gâtifer medresesinde Yusuf Hemedânî ile yolları kesişir.⁴⁷ Yani Ahmet Yesevî yirmi dört yaşında iken Semerkant'ta Yusuf Hemedânî'ye intisap edip zâhirî ve bâtinî

⁴⁰ Akar, **a.g.m.**, s. 87.

⁴¹ Yesevî, **a.g.e.**, s. 67-70.

⁴² Siyayev, **a.g.e.**, s. 293-295.

⁴³ Siyayev, **a.g.e.**, s. 145.

⁴⁴ Siyayev, **a.g.e.**, s. 377-379.

⁴⁵ Hazînî, **a.g.e.**, s. 93.

⁴⁶ Hazînî, **a.g.e.**, s. 150.

⁴⁷ Siyayev, **a.g.e.**, s. 227.

ilimleri öğrenmeye başlar.⁴⁸ Köprülü ise Arslan Baba'nın erkenden vefat etmesi üzerine Ahmet Yesevî'nin eğitimini tamamlamak için genç yaşta Buhara'ya geldiğini ve burada yahut bir rivayete göre Semerkant'ta Yusuf Hemedânî'ye intisab ettiğini söylerken herhangi bir yaş aralığı belirtmez.⁴⁹ Yesevî'nin kendisi ise yaş-nâme olan hikmetinde Pir'i bulduğundan ve usûl gereğince başını eşiğe koyduğundan bahsederken yirmi yedi yaşında olduğunu belirtir.⁵⁰ Sonuç olarak Arslan Baba'nın himayesinden sonra Ahmet Yesevî'nin Yusuf Hemedânî'ye intisab ettiği ve onun terbiyesi altına girdiği bilinmektedir.⁵¹ Yusuf Hemedânî'nin Ahmet Yesevî'nin hayatındaki yerini ve önemini daha derin verebilmek için olacak, eserde kabir ziyareti ile anıların canlandırıldığı bir bölüm vardır. Buna göre Yusuf Hemedânî defnedileceği zaman Ahmet Yesevî'nin kendisi için “en-Naziat” suresini okumasını ister. Ancak Buhara'dan Merv'e geçtiği bir sırada yolda vefat ettiği için bu vasiyeti gerçekleştirilemez ve Ahmet Yesevî seneler sonra hocasının kabri başında “en-Naziat” suresini okumaya niyetlenir.⁵² Burada böyle önemli bir vasiyetin senelerce beklemiş olması okuyucuyu düşündürüyor. Daha makul bir menkıbe olarak Ahmet Yesevî'nin, Yusuf Hemedânî vefat ederken yanında olduğu ihtimaline yoğunlaşıyoruz. Zira Köprülü'ye göre Hemedânî ölüm döşeginde iken halifesini belirtmiş, Ahmet Yesevî'den kendisine Yasin-i Şerif ile Fatırve'n-Nâzi'ât surelerini okumasını istemiştir. Hatmin hemen ardından bu dünyadan göçmüştür.⁵³ En-Naziat suresinde bir ortak nokta olmakla beraber burada eser ile tarihî gerçek arasında ciddi bir farklılık söz konusudur ki kurgunun dayanağı zayıf görünmektedir.

5. Geçim kaynağı

Eserde Ahmet Yesevî'nin helal kazanç ile geçinmek için ağaç yonttuğundan, türlü araç gereci ustalıklarla elde ettiğinden bahsedilir. Kutbiddin adlı dervişin onu imrenerek izlediği ve bu zanaatı öğrendiği bahsine geçilerek kurgu kaldığı yerden devam eder.⁵⁴ Kaynak eserler dikkatle tarandığında da Ahmet Yesevî'nin kendi emeği ile ağaçtan mutfak gereçleri yaptığını görmekteyiz.⁵⁵ Aynı zamanda varlıklı bir aileden geldiğine ve geçim derdi olmadığına dair söylemler⁵⁶ ile tahtadan bir kılıcı olduğuna dair bilgiler⁵⁷ de vardır. Bu durumda Ahmet Yesevî'nin, maddi bir getirisi olsun ya da olmasın, ağaç

⁴⁸ Siyayev, a.g.e., s. 227-230.

⁴⁹ Köprülü, a.g.e., s. 66.

⁵⁰ Yesevî, a.g.e., s. 69.

⁵¹ Kemal Eraslan, “Ahmet Yesevî”, **DİA**, İstanbul, 1989, C. II, s. 159-161.

⁵² Siyayev, a.g.e., s. 350.

⁵³ Köprülü, a.g.e., s. 64-71.

⁵⁴ Siyayev, a.g.e., s. 297.

⁵⁵ Ali Aktan, “Kühü'l-Ahbâr'a Göre Hoca Ahmed Yesevî ve Anadolu'daki Halifeleri”, **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 13.

⁵⁶ Necdet Tosun, **Ahmet Yesevî**, (Ed. Necdet Tosun), Ankara, Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 19-20.

⁵⁷ Mazioglu, a.g.e., s. 102.

yonttuğu aşikârdır. Dolayısıyla burada Hoca Ahmet Yesevî'nin mesleğinin ya da uğraşının, tarihî kaynaklarla paralellik gösterilerek kullanıldığından bahsedilebilir.*

6. Evliliği ve çocukları

Ahmet Yesevî, otuz dört yaşında hikmet söylemeye başlar.⁵⁸ Esere göre yetişkinlik yılları halife ve müritleri arasında geçen Ahmet Yesevî kırk iki yaşında, Rukiye adında bir hanımla evlenir. Bu evlilikten iki kız, iki oğlan çocuk sahibi olur ancak üçünü yetiştirebilir.⁵⁹ İlk oğlu Abdüllâtîf erkenden ölür.⁶⁰ Ahmet Yesevî elli bir yaşında iken ikinci oğlu İbrahim doğar.⁶¹ Ayrıca kızlarının adları ise Gevher-i Şehnaz ile Gevher-i Huşnaz'dır.⁶² Metin Akar, Ahmet Yesevî'nin Gülsim ya da Aysa-i Hoştâcî isimli bir hanımla evlendiğini söyler.⁶³ Yesevî dervişlerinden Hazînî, Ahmet Yesevî'nin İbrahim adında bir oğlu olduğunu doğrular ve öldürüldüğünden bahseder. Ancak İbrahim'in bir ağabeyi olduğu meselesine değinmez.⁶⁴ Köprülü ise Ahmet Yesevî'nin Gevher-i Şehnaz yahut Gevher-i Huşnaz adında bir kızı, İbrahim adında da bir oğlu olduğunu söyler.⁶⁵ Dolayısıyla Köprülü'nün iki ihtimal olarak zikrettiği isimleri Siyayev'in eserine iki ayrı kız çocuğu olarak aldığı görülür. Bunun yanı sıra Siyayev'in eserinde Ahmet Yesevî altmış üç yaşında iken halvete çekildiği sırada oğlu İbrahim'in on iki yaşlarında olduğunu görüyoruz.⁶⁶ Oysa Ahmet Yesevî, halvete girip dünya nimetlerinden yüz çevirmeden önce oğlunun öldürüldüğü bilinmektedir.⁶⁷ Dolayısıyla eserde Ahmet Yesevî'nin ailesine ait bilgilerin temel kaynaklardan oldukça farklı verildiğini söyleyebiliriz.

7. Atı

Oğlu İbrahim bahsinden hemen sonra Ahmet Yesevî'nin atını da anmak istiyoruz. Zira menkıbeye göre Ahmet Yesevî alaca atını ve oğlu İbrahim'i çok sever. İkisinin de kendisini dünyaya bağlayıp Allah'tan uzaklaştırdığını hisseder. Bu yüzden oğlunun

*Prof. Dr. Ali Aktan'ın bahsedilen makalesinde bir rivayete dayanarak değindiği bu konu, bazı kaynaklarda biraz daha detaylı anlatılmaktadır. Rivayete göre Ahmet Yesevî'nin bir öküzü vardır. Ahmet Yesevî yonttuğu kaşık, kase gibi eşyaları onun sırtına yükleyip hayvanı dışarı salar. Öküz dolaştığı sırada insanlar heybeden ihtiyaçlarını alıp yerine para bırakır. Eğer bir kimse heybeden bir şey alır ve ödemesini yapmazsa, öküz, parayı ya da iadeyi alana kadar o kişinin peşini bırakmaz. Gün sonunda sahibinin yanına döndüğünde ise alış veriş tamamlanmış olur.

⁵⁸ Yesevî, **a.g.e.**, s. 70.

⁵⁹ Siyayev, **a.g.e.**, s. 28.

⁶⁰ Siyayev, **a.g.e.**, s. 60.

⁶¹ Siyayev, **a.g.e.**, s. 467.

⁶² Siyayev, **a.g.e.**, s. 58.

⁶³ Akar, **a.g.m.**, s. 87.

⁶⁴ Hazînî, **a.g.e.**, s. 107.

⁶⁵ Köprülü, **a.g.e.**, s. 77.

⁶⁶ Siyayev, **a.g.e.**, s. 468.

⁶⁷ Hazînî, **a.g.e.**, s. 107.

ölüm haberini getirene atını vereceğini duyurur.⁶⁸ Buradan sonra menkıbeler, kaynağına göre çeşitlenmektedir. Yani İbrahim'in nasıl öldürüldüğüne dair farklı rivayetler vardır. Ancak eserde bu mesele ayrıca ele alınmadığı için bu bahsi detaylandırmayacağız. Yalnız Siyayev'in "Ablak" adındaki bu atı Ahmet Yesevî'nin Baba Maçın'e emanet ettiğinden çok kısa bahsedip geçtiğini, menkıbelerde alışlagelmiş hikâyeyi alıp detaylandırmadığını belirtebiliriz.⁶⁹

8. Mührü

Eserde mühür meselesinin önemli bir yeri vardır. Dervişlerin ayrı ayrı imtihanları, kendileri ile mücadeleleri işlenirken Ahmet Yesevî'nin de farklı zorluklarla karşılaşması ve bunların üstesinden gelmesi anlatılıyor demiştik. Kurguya göre Kadı Eşrefhan, Hafız Mevlüd'den bir mektubu Kutbiddin'in babası Mahmuthân'a vermesini ister. Ahmet Yesevî ile Mahmuthân'ın arasını açmayı amaçlayan bu mektup fitnenin kendisidir. Fakat Mahmuthân ile Ahmet Yesevî'nin yüzleştiği bölümde, mektuptaki mühür doğruların açığa çıkmasını sağlar ve iftiranın önü kesilmiş olur. Zira mühürdeki isimlerden biri yanlış yazılmıştır. Kurgu sırasında gerek metin içerisinde gerek dipnotlardaki açıklamalarla bilgi veren yazar, Ahmet Yesevî'nin mührünü detaylıca anlatır. Bu mührün iç içe geçmiş üç daireden oluştuğunu; en dıştaki dairede ayetlerin, en içteki dairede Ahmet Yesevî'nin unvanının, bunların arasındaki dairede ise Ahmet Yesevî'den önce yaşamış on ulu Ahmet'in adlarının bulunduğunu söyler ve Hz. Muhammed'den başlayan bu isimleri zikreder.⁷⁰ Ancak bu isimler içerisinde "Şeyh Ahmed Erkam" eksiktir ki yazar aslında dokuz Ahmet'in ismini saymış olur. Ayrıca mührün genel özellikleri gerçeğini yansıtmakla beraber "Şeyh Ahmed Küşteri" ismi "Şeyh Ahmed Kebir" olarak yazılmıştır.⁷¹ Metin Akar'ın verdiği bilgiye göre Nagimbek Nurmuhammedov, mührün en dışındaki daire üzerinde şu metnin yazdığını söyler: "Bismi'llâhihayru'l-esmâbismi'llâhi Rabbi'l-'arzi Rabbi's-semâ'ibismi'llâhi'l-lezî lâ yedurrama'asmihişey'un ve hüve fi'l-'arzi ve lâ fi's-semâ'i ve hüve's-Semi'u'l-'Alîm."⁷² Fakat bu; ayet değildir. Dolayısıyla mührün en dış dairesinde ayetler yazdığı bilgisinin de yanlış olduğu söylenebilir.

9. Kerametleri

Eserde Ahmet Yesevî'ye yapılmak istenen kötülükler bununla sınırlı değildir. Bir hadise var ki bize başka bir konuyu inceleme imkânı vermektedir: Ahmet Yesevî'nin bir vaazı sırasında, kalabalıktan biri hocanın haram yediğini iddia eder. Ahmet Yesevî'nin

⁶⁸ Hazîni, a.g.e., s. 107.

⁶⁹ Siyayev, a.g.e., s. 331.

⁷⁰ Siyayev, a.g.e., s. 243.

⁷¹ Metin Akar, **Taykazan**, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayını, 2017, s. 53-54.

⁷² Akar, a.g.e., s. 53-54.

kilerinde bir fakirin buzağısı olduğunu iddia ederler. Bu iddia ile kaynayan kalabalık Ahmet Yesevî'yle beraber mutat yere gelir. Ahmet Yesevî, Allah'a yakarır. Eğer bu olay doğru ise kendisinin, iftira ise ona bu iftirayı atanların köpeğe dönüşmesini ister. Çok geçmeden içeri giren Karaman ve Akman isimli iki kişi köpeğe dönüşmüş bir şekilde dışarı çıkarlar. Dört ayaklı, herkese saldıran, kulakları ve gözleriyle baştan ayağa köpektirler artık.⁷³ Bu olayı Hazini, Sûrî bölgesindeki halkın inançsızlık ve düşmanlık ile bir sığırı kesip Ahmet Yesevî'nin tekkesine bırakmalarından başlayarak anlatır. Buna göre bir grup adam sığırlarını görmek ister ve Ahmet Yesevî onlara “girin itler, girin köpekler” diyerek içeriyi gösterir. İçeri girenlerin köpeğe dönüşüp parçalanmış sığırı yemekte olduklarını görürler.⁷⁴ Hazini'nin verdiği bilgiye göre diğerleri tövbe edip bağışlanmak isteyince Ahmet Yesevî bu adamların düzelmesi için dua etmiştir. Adamlar tekrar insana dönüşmüş fakat kuyrukları aynı kalmış ve soylarından gelenler de kuyruklu doğmuştur. Metin Akar'ın aktardığı bir bilgiye göre Sansızbay Kurbankocaev, Ahmet Yesevî'nin soyundan olduğunu belirttiikten sonra bu hadiseyi anlatır ve kuyruklu insanları gördüğünü söyler.⁷⁵ Yani eserde abartılı bir kurgu gibi duran bu olayın varlığından bahsedilebilir. Fakat hadisenin detayları Hazîni'nin anlattığıyla tamamen aynı olmayıp farklılıklar içermektedir. Beddua edip etmemek ile dua etmek detayları, menkıbelerin yoğunluğuna göre değişiklik gösteriyor olabilir. Bu durumda yazarın, kurgusuna uygun olan menkıbeyi tercih edip anlattığı söylenebilir.

10. Tarikat adabı ve şartları

Eserde Ahmet Yesevî'nin hayatının yanı sıra kurduğu tarikata dair bilgiler de verilir. Hoca Ahmet Yesevî'nin kendisini uçan kuşa benzetmesi⁷⁶ ile eserde müritlerine “Hû kuşu” demesi de birbiri ile örtüşen detaylardandır.⁷⁷ Hazîni'nin verdiği bilgiye göre şeyh olmanın altı şartı olduğu gibi tarikat adabı da altı tanedir.⁷⁸ Üç temel mertebe belirlenmiş olmasının yanında Köprülü de Yeseviye ahkâmının altı tane olduğunu söyler.⁷⁹ Siyayev de bu bilgiyi eserinde uygunca kullanmıştır.⁸⁰ Fakat başka bir bölümde teslim taşından bahsetmiştir ki bu taş, dervişlerin şeyhlerine bağlılıklarını ve dergâha teslimiyetlerini ifade etmek için boyunlarında taşıdıkları ve çıkarmadıkları bir simgedir.⁸¹ Oysa bu konudaki temel kaynaklar dikkatle okunup incelendiğinde, Yesevîlik için teslim taşı kullanımına dair bir bilgiye rastlamıyoruz.

⁷³ Siyayev, a.g.e., s. 414.

⁷⁴ Hazîni, a.g.e., s. 106.

⁷⁵ Metin Akar, *kişisel iletişim*, Aralık 2020.

⁷⁶ Yesevî, a.g.e., s. 95.

⁷⁷ Siyayev, a.g.e., s. 134.

⁷⁸ Hazîni, a.g.e., s. 119.

⁷⁹ Köprülü, a.g.e., s. 98-101.

⁸⁰ Siyayev, a.g.e., s. 170-102.

⁸¹ Siyayev, a.g.e., s. 178.

11. Yeme-içme kültürü

Eserde Ahmet Yesevî'nin çocukluğundan beri balık yemediği anlatılırken farklı bölümlerde sofrada neler olduğuna değinilir.⁸² Polati ekmeği, çeşitli şerbetler, lavzina, dânegi, sarı çobın, çârmağız, pistegi, erik şerbeti ve sütlü ekmek bunlardan bazılarıdır.⁸³ Oysa Ahmet Yesevî'den bahseden kaynaklarda yemek bahsi daha basit bir şekilde ele alınır. Yesevî dervişlerinden Hazînî, kara ve kırmızı darıdan çorba yaptıklarından ve ayran içip karpuz yediklerinden bahseder.⁸⁴ Köprülü de aynı konuda kara darıdan halvet çorbası yapıldığını söyler.⁸⁵ Mehmet Cantürk, katıldığı bir sempozyumda “şılan” dedikleri bir çorba yapıldığından ve herkesin mübarek kabul ederek bunu içtiğinden bahseder.⁸⁶ Dolayısıyla eserde yemek bahsinin sözü geçen kitaplardan daha çeşitli olması ve bazı bölümlerde Ahmet Yesevî'nin neyi yiyip neyi yemediğine kadar detaylıca anlatılması, bu konudaki yazılı kaynaklardan ziyade sözlü gelenek ve kültüre önem verildiğini düşündürmektedir.

12. Halveti

Ahmet Yesevî'nin Divân-ı Hikmet'te “altmış üçte girdim yere” diyerek bahsettiği halvet, eserin tamamlandığı kısımdır. Köprülü bu olayın Yesevî tarikatı için öneminden bahsederken sufilerin Zilhicce ayının onunda Ahmet Yesevî'nin kabrini ziyaret ettikten sonra halvete girme geleneği edindiklerinden bahseder.⁸⁷ Ayrıca halvet kelimesindeki her bir harfin temsil ettiği kelimeler ve anlamları vardır.⁸⁸ Bunları eserde Kutbiddin'in ağzından da duymaktayız.⁸⁹ Böyle önemli ve derin bir mefhum, aniden gelişip gündeme gelmez. Hoca Ahmet Yesevî'nin halvete çağırılması dahi bir süreçtir. Sabah namazının ardından Ahmet Yesevî halvethanenin kapısını yarı açık görür ve bunu bir davet olarak yorumlar.⁹⁰ Daha sonra Ahmet Yesevî uykuya daldığı sırada bir ses işitir. Rüyasında gökyüzünden gelen güçlü bir ses ona kendi hikmetlerini okur ve uzlet çağrısında bulunur. Bunu bir vahiy gibi dehşetle hisseden Ahmet Yesevî yerinden sıçrayarak uyanır ve henüz tamamlanmamış meseleler dolayısıyla kendisini arada kalmış hisseder. Böyle zamanlarda onu yalnız bırakmayan Hızır aleyhisselâm yine gelir. Ahmet Yesevî'ye dileğinin uygun görüldüğünü yani uzlete çekilmesinin doğru olacağını

⁸² Siyayev, a.g.e., s. 96.

⁸³ Siyayev, a.g.e., s. 250, 302-304, 387.

⁸⁴ Hazînî, a.g.e., s. 85.

⁸⁵ Köprülü, a.g.e., s. 104.

⁸⁶ Mehmet Cantürk, “Doğu Türkistan'daki Tasavvuf ve Hoca Ahmed Yesevî”, **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 50.

⁸⁷ Köprülü, a.g.e., s. 84-85.

⁸⁸ Hazînî, a.g.e., s. 63.

⁸⁹ Siyayev, a.g.e., s. 171.

⁹⁰ Siyayev, a.g.e., s. 417.

söyler.⁹¹ Bunun üzerine Ahmet Yesevî hicri 542 veya 543 tarihlerinde, sıcak bir yaz günü gerçekleştirdiği hutbesinden iki gün sonra, bir pazartesi sabahı halvete çekilir.⁹² Ahmet Yesevî'nin doğum tarihini kesin olarak bilemediğimiz için buradaki tarihin tahminden öteye geçemeyeceğini söyleyebiliriz. Fakat altmış üç yaşında ve bir pazartesi günü sabah namazının ardından halvete geçtiğini Yesevî kendisi de doğrular.⁹³ Ayrıca Ahmet Yesevî, altmış üç yaşında çağrı geldiğinden bahsederken kendi hikmetlerinin ona okunduğunu değil, "Kul yere gir!" ve "Zikir söyle!"* emirlerini duyduğunu söyler.⁹⁴ Dolayısıyla bir kararsızlık süreci ve Hızır'ın yardımından ziyade net bir çağrı söz konusudur.

12.1. Halvethane

Eserde Ahmet Yesevî'nin ömrünün kalanını geçireceği halvethane detaylıca anlatılır: Eni beş arşın, boyu yedi arşın uzunluğunda, içerisi beş kişinin kolayca yaşayabileceği genişliktedir. Dışarının fazla sıcaklığı ve soğuğu içeride olanları zorda bırakmaz. Duvarlar, nem ve rutubeti önlemek için öküz derisiyle kaplanmıştır. Hava değişimini sağlayabilmek adına tavanda iki delik vardır. Bir ucunda bacalı küçük bir ocak, diğer ucunda abdesthane vardır.⁹⁵ Oysa Hazînî, buranın yere açılan bir çukurdan ve kerpiçten yapılmış bir hücreden ibaret olduğunu söyler. Burası o kadar dar ve küçüktür ki Ahmet Yesevî'nin zikir sırasında dizleri göğsüne değdiği için hem dizleri hem göğsü zedelenir.⁹⁶ Ayrıca SeyyidMansûr'un, şeyhinin oraya nasıl sığdığını anlayamadığı, Allah'ın yardımını böylece idrak ettiği anlatılır.⁹⁷ Köprülü ise tekkenin bir kısmına üç arşın derinliğinde bir çukur kazılarak çilehane hazırlandığını söyler.⁹⁸ Hoca Ahmet Yesevî Uluslar Arası Kazak Türk Üniversitesi'nin yayımlamış olduğu tarihsiz broşürdeki plana göre yerin altında kubbeli iki küçük salondan biri çilehanedir. Bu durumda eserdeki çilehane tasvirinin gerçek olana kıyasla daha konforlu olduğunu ve esas olanı tam olarak yansıtmadığını düşünebiliriz.

⁹¹ Siyayev, a.g.e., s. 441-443.

⁹² Siyayev, a.g.e., s. 27, 471-476.

⁹³ Yesevî, a.g.e., s. 62, 76.

*Siyayev'in eserinde de bahsedildiği gibi Ahmet Yesevî Yusuf Hemedânî'den farklı olarak kalbî değil cehri zikri esas almıştır. Türk milletinin konar göçer yapısı ve savaşçı ruhu göz önünde bulundurulduğunda bunun daha kolay benimsenir birzikir şekli olduğunu görüyoruz. Hazînî, bu zikri Hoca Ahmet Yesevî'ye Hızır'ın öğrettiğini söyler. Köprülübu bilgiyi tekrar eder. Daha detaylı bilgi için bkz: Köprülü, a.g.e., s. 105-118. Günümüzde Yeseviye zikri unutulmuştur.

⁹⁴ Yesevî, a.g.e., s. 62-75.

⁹⁵ Siyayev, a.g.e., s. 463-464.

⁹⁶ Hazînî, a.g.e., s. 101.

⁹⁷ Hazînî, a.g.e., s. 104.

⁹⁸ Köprülü, a.g.e., s. 75.

13. Vefatı

Sadullah Siyayev, eserini Ahmet Yesevî'nin halvete girmesi ile sonlandırmaktadır. Dolayısıyla Ahmet Yesevî'ninne zaman ve nasıl vefat ettiğine dair bir malumat sunmaz.*

SONUÇ

İncelenen eserde belli bir sırayı takip etmemekle beraber Ahmet Yesevî'nin hayatı bir bütün olarak aktarılmak istenmiş ve gerek anılar gerek yazarın bilgi veren açıklamaları ile bu durum mümkün mertebe sağlanmıştır. Hallac-ı Mansur, Buhari, Yusuf Hemedânî, Gucdüvânî gibi Ahmet Yesevî'nin hayatında önemli yeri olan isimler zikredilmiş, bunlar hakkındaki açıklamalarla anlatım derinleştirilmiştir. Bu çalışmada, eserdeki tarihsel bilgilerin tamamı belirlenip “gerçekten böyledir” şeklinde bir değerlendirmede bulunulmamıştır. Ancak eserin tarihî gerçekliklerden doğru bir şekilde faydalandığını göstermeye yarayan örnekler verilmiştir. Bunun yanında, bazı bilgilerin menkıbelere dayandırıldığı ve tarihî gerçeklikten uzak olduğu görülmüştür. Ayrıca kurgu içerisinde verilen kimi bilginin birçok kaynakla çeliştiği de anlaşılmıştır. Sonuç olarak başlıklar halinde verdiğimiz, Ahmet Yesevî'nin hayatına dair bilgilerin tamamen doğru ya da tamamen yanlış olmadığı söylenebilir. Dolayısıyla tarihî bir şahsiyeti anlatan *Ahmet Yesevî* adlı eserde; gerçeklik ile kurgu iç içe geçmiştir.

* Ahmet Yesevî'nin altmış üç yaşında yer altına girdikten sonra orada da yaşı kadar kaldığına dair rivayetler vardır. Zira inanişâ göre Hazret-i Hızır, Hoca Ahmet Yesevî'ye “yüz yirmi yıl ömrün olsun” diye dua eder ve bu dua gerçekleşir. Daha detaylı bilgi için bkz: Safiyyü'd-dîn, **a.g.e.**, s. 49-50. Dolayısıyla Hoca Ahmet Yesevî'nin halvethânede kimilerine göre yüz yirmi, kimilerine göre yüz otuz yaşına kadar kaldığı söylenmektedir. Ömrünün kalanını çilehanede zikir, ibadet ve hikmet söylemek ile geçiren Hoca Ahmet Yesevî, adı ile müsemma olan şehir Yesi'de vefat etmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz: Hazînî, **a.g.e.**, s. 84-101. Ölüm tarihi ile ilgili olarak miladî 1166 tarihine işaret edilir. Daha detaylı bilgi için bkz: Kemal Göde, “Hoca Ahmet Yesevî'nin Yetiştirdiği Türk Kültür Çevresi”, **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri 1993, s. 151. Köprülü de Ahmet Yesevî'nin vefat ettiği tarih olarak hicrî 562 yılını kabul edebileceğimizi, dolayısıyla 1166-1167 yıllarının doğru olabileceğini söylemektedir. Bkz: Köprülü, **a.g.e.**, s. 74. Ahmet Yesevî'nin kendisi de bir hikmetinde altmış üç yaşta yere girdiğini söyledikten sonra “yüz yirmi beş yaşa girdim bilemedim” ifadesini kullanmaktadır. Bkz: Yesevî, **a.g.e.**, s. 81. Dolayısıyla yüz yirmi beş yaşında iken henüz sağ olduğu düşünülebilir. Ayrıca bkz: Ahmet Yıldırım, **Hoca Ahmet Yesevî'nin Hadis Kültürü**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012, s. 34.

KAYNAKÇA

ABDULLA, Behlül, “Yesevîlik ve Azerbaycan’da Şaman-Derviş Medeniyeti”, **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 1-8.

AKAR, Metin, **Taykazan**, Ankara, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayını, 2017.

AKAR, Metin, “Eski Türk Edebiyatında İbrahimler, Halîl-nâme’nin Yeni Bir Nüshası ve Düşündürdükleri”, **Aydın Türklük Bilgisi Dergisi**, S. 9, 2019, s.73-98.

AKTAN, Ali, “Künhü’l-Ahbâr’a Göre Hoca Ahmed Yesevî ve Anadolu’daki Halifeleri”, **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 13-22.

AŞİMOULU, Şaydarbek, **Sır Boyundagı Avliyeler**, Almatı, Atamura, 2000.

CANTÜRK, Mehmet, “Doğu Türkistan’daki Tasavvuf ve Hoca Ahmed Yesevî”, **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 49-50.

ERASLAN, Kemal, “Ahmet Yesevî”, **DİA**, C. II, 1989, 159-161.

GÖDE, Kemal, “Hoca Ahmet Yesevî’nin Yetiştirdiği Türk Kültür Çevresi”, **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 149-152.

HAZİNÎ, Cevâhirü’l-Ebrârmin **Emvâc-ı Bihâr**, (Haz. Cihan Okuyucu ve Mücahit Kaçar), İstanbul, Büyüyenay Yayınları, 2014.

KAFALI, Mustafa, “Ahmet Yesevî, Yaşadığı Devir ve Onu Yetiştiren Çevre”, **Milletler Arası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 167-168.

KENJETAY, Dosay, “Hoca Ahmet Yesevî: Yaşadığı Devir, Şahsiyeti, Tarikatı ve Tesiri”, **Tasavvuf Dergisi**, S. 2, 1999, s 105-129.

KONUKÇU, Enver, “Sayram ve Yesi”, **Milletlerarası Hoca Ahmet Yesevî Sempozyumu Bildirileri**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 249-253.

KÖPRÜLÜ, Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.

MAZIOĞLU, Hasibe, **Eski Türk Edebiyatı Makaleleri**, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

SAFİYYÜ’D-DÎN, Mevlânâ, “**Neseb-nâme Tercümesi**”, (Haz. Kemal Eraslan), İstanbul, Yesevî Yayıncılık, 1996.

SİYAYEV, Sadullah, **Ahmet Yesevî**, (Çev. Şuayip Karakaş), Ankara, Cümle Yayınları, 2017.

TOSUN, Necdet, **Ahmet Yesevî**, (Ed. Necdet Tosun), Ankara, Ahmet Yesevî Üniversitesi Yayınları, 2015.

YESEVÎ, Ahmet, **Dîvân-ı Hikmet**, (Haz. Hayati Bice), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

YILDIRIM, Ahmet, **Hoca Ahmet Yesevî'nin Hadis Kültürü**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

YILDIRIM, Ahmet, "Hoca Ahmet Yesevî ve İslam Medeniyetindeki Yeri", **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, S. 45, 2015, s. 53-64.